

Dr. Szűcs Lászlóné dr. Siska Katalin

GUY BURAK:¹ THE SECOND FORMATION OF ISLAMIC LAW. THE HANAFI SCHOOL IN THE EARLY MODERN OTTOMAN EMPIRE²

Dr. Szűcs Lászlóné Dr. Siska Katalin, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténeti Tanszék, siska.katalin@law.unideb.hu

*A Hanafi jogiskola (madhab) egyike a négy fő, szunnita iszlám jog rendezésével, elsősorban kompilációjával és jogi érveléstechnikájával foglalkozó jogi műhelynek. Az iskola szellemisége névadójának, Abu Hanifának (Kr. u. 699–767), egy iraki kereskedőnek a tanításaira épült. Az Ottomán Birodalom a 16. században adoptálta a Hanafi iskola elképzeléseit, és jogászai kodifikációja ennek segítségével alkotta meg az Oszmán Birodalom Polgári Törvénykönyvét (Mejelle-yi Ahkām-i Adliyye) a 19. században. Az iskola útmutatásait Jordánia, Libanon, Pakisztán, Szíria, Törökország és az Egyesült Arab Emírségek jogi kérdésekben ma is követik. Ahhoz, hogy megértsük a Hanafi jogiskola jelentőségét, át kell tekinteni kialakulásának történetét, jogi eredményeit. Ehhez nyújt segítséget az általam recenzálásra választott mű. A *The Second Formation of Islamic Law. The Hanafi School in the Early Modern Ottoman Empire* (2015) című könyv az első olyan áttekintés, amely kizárólag az iskola iszlám és török jogtörténetben betöltött szerepére fókuszálva mutatja be annak a 16. századtól kezdődő megalakulását és felemelkedését.*

KULCSSZAVAK:

jegtörténet, Oszmán Birodalom, Hanafi jogiskola, iszlám jog, kanonizáció, kodifikáció

- 1 A szerző, Guy BURAK jelenleg a New York-i Egyetem The Elmer Holmes Bobst Library alkalmazásában áll és a Közép-Kelet és Iszlám Tudományok területének könyvtárosa. Korábban a berlini Max Planck Institute és a Harvard Law School Iszlám Jogi Tanulmányok Programjának posztdoktori ösztöndíjasa volt. Cikkei rendszeresen jelennek meg az *International Journal of Middle East Studies*, *Comparative Studies in Society and History*, *Mediterranean Historical Review*, valamint *Journal of Islamic Studies* folyóiratokban.
- 2 Cambridge University Press, 2015.

The Hanafi school of law (madhhab) is one of the four major schools of Sunni Islamic legal reasoning and repositories of positive law. It was built upon the teachings of Abu Hanifa (699–767 AD), a merchant who studied and taught in Iraq. The method of the school officially was adopted by the Ottoman Turks in the 16th century and was codified in the Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, the Ottoman Civil Code. Hanafi jurisprudence remains the most influential school in the world today and is used in Jordan, Lebanon, Pakistan, Syria, Turkey, and the United Arab Emirates. To understand the significance of the Hanafi School, it is useful to gain an overview of the history and the major developments of the school in general. For this investigation the book that I have chosen is very helpful. The Second Formation of Islamic Law is the first book to deal exclusively with the forming and rise of the Hanafi School of Law, as the most significant school in both the Islamic and the Turkish History of Law from the 16th century.

KEYWORDS:

History of Law, Osman Empire, Hanafi Law School, Islamic Law, canonization, codification

A Hanafi jogiskola (*madhhab*) egyike a négy fő, szunnita iszlám jog rendezésével, elsősorban kompilációjával és jogi érveléstechnikájával foglalkozó jogi műhelynek. Az iskola szellemisége névadójának, Abu Hanifának (Kr. u. 699–767) a tanításaira épült, aki egy Irakban, Kufában tanult kereskedő volt. Hanifa egy főművet (és négy kisebb művet) hagyott hátra, amely az *Al-Fiqh al-Akbar*, azaz a *Nagy Fiqh* címet viseli. Két fő követője, Abu Yusuf (Kr. u. 738–798) és al-Shaybani (Kr. u. 749–805) gyűjtötte össze, majd rendszerezte mestereik főbb tanításait, mely az Abbászida-dinasztia körében lelkes követőkre talált. A Hanafi jogiskola doktrínáit az iszlám jogban a legflexibilisebbnek és legliberálisabbnak tartják, ideértve a büntetőjogi, a nem muszlimokkal való bánásmód, személyes szabadságjogok, házasság, gyámság és tulajdonjogviszonyokat érintő szabályait. Amíg a Hanafi *madhhab* a többi szunnita iskolával együtt használta a *qiyast* (analógiára épülő érvelés) mint jogi érvelést, Abu Hanifa nagyban támaszkodott a *ra'y*, azaz a személyes vélemény jogi érvelés során történő használatára is. Szívesen élt az *istihsan* (melynek fogalmát többen a méltányosság fogalmával azonosítanak), azaz a jogi preferenciákra hivatkozással, mellyel lágyította a szigorú jogi érvelés eredményeit.

Az Ottomán Birodalom a 16. században adoptálta a Hanafi elképzeléseit, és jogász kodifikációja eredményeként született meg a 19. században a *Mejelle-yi Ahkām-i Adliyye*, azaz az Oszmán Birodalom Polgári Törvénykönyve. A Hanafi *madhhab* napjainkban is a legbefolyásosabb jogiskola maradt az iszlám területeken. Útmutatásait Jordánia, Libanon, Pakisztán, Szíria, Törökország és az Egyesült Arab Emírségek ma is követik. A Hanafi *fiqh* érvényesül Bangladesben, Egyiptomban, Indiában, Irakban, Pakisztánban, Szíria és Irán, valamint Malajzia jelentős kisebbségei körében is. Afganisztán alkotmánya a Hanafi jogot szubszidiárius jogforrásnak tekinti, melyet kifejezett alkotmányos vagy egyéb jogszabályi rendelkezés hiányában rendel alkalmazni.

Az általam recenzálásra választott *The Second Formation of Islamic Law. The Hanafi School in the Early Modern Ottoman Empire* című könyv egy eredetileg disszertációnak készült kutatásból jött létre. A mű az első olyan áttekintés, amely kizárólag az iskola iszlám és török jogtörténetben betöltött szerepére fókuszálva mutatja be annak a 16. századtól kezdődő megalakulását és felemelkedését.

Ennek keretében a szerző igen értékes eredményei közé tartozik annak a feltárása, hogyan alakította ki az ottomán dinasztia mind szerkezetileg, mind jogelvi tekintetében a Hanafi műhely egy speciális ágát, hogyan tette azt hivatalos jogi iskolává, melynek jogi érvelését, pozitív jogmagyarázatát követni kellett, és hogyan hozta létre az ún. „ottomán iszlám” jogrendszert, melynek anyagát a későbbi 19. századi reformkori intézkedések érintették.

A könyv a szerző disszertációjának bővített változata, melynek elkészítése során arab, perza és ottomán-török források elemzésén keresztül mutatja be a modern Ottomán Birodalom és a keleti iszlám területek főbb jogtudósait, azok sokszor egymásnak ütköző álláspontját a Hanafi iskola hivatalossá tétele felmerülésének ötletétől a 19. századi kodifikációig.

A Hanafi iskola rendszerének adoptálásával együtt járó változás intézményes aspektusait már többen érintették, feldolgozták. Az értekezés tudományos eredménye az, hogy túlmutat az intézményesség elemzésének közhelyein. A mű nem a jogintézményeket tematikusan feldolgozó, szigorúan dogmatikai szempontok szerint rendszerező jogtörténeti elemzés, ha-

nem alap kutatás, melyben a szerző konjunktív forráshasználatra törekszik. A szerző az intézményes változással együtt járó kanonizáció jogelvi aspektusait és azok különböző jogi hagyományokban rejlő gyökereit keresi, melyre eddig kevesebb figyelmet fordítottak. Véleménye szerint az ottománok által véghezvitt kanonizáció, a korábbi évszázadok jogelveinek átvétele és iszlámhoz alakítási folyamatának feltárása kulcsfontosságú az „ottomán iszlám” jogrendszer és a később ezt érintő reformok megértéséhez. A könyv több szempontból korszakalkotó, hiszen a korábban elsősorban dogmatikai szempontok szerint elemzett és egységesnek tartott iszlám jogról a szerző bebizonyítja, hogy sokkal differenciáltabb volt, mint eddig hittük. A különböző területek jogi kultúráiban rejlő ellentmondások kapcsán folytatott jogi vitákban formálódott, rétegződött az új „ottomán iszlám”, melyet Burak kivesz az Ottomán Birodalom területi korlátai közül, és egy jóval tágabb kontextusban, a keleti, iszlám hatás alatt álló területek perspektívájában vizsgálja. Részletesen elemzi a jogtudósi irodalmat, a klasszikus jogi szövegmagyarázatokat, és minden esetben társadalmi és kulturális aspektusban interpretálja a *praxist* és az azzal kapcsolatos jogi témájú levelezéseket.

A források együttes használata során a szerző meggyőzően védi kutatásainak egyik fő kiindulópontját, mely szerint a különböző régiókban tevékenykedő iszlám jogtudósok akár egymástól is kaptak kérdéseket, melyekre jogi választ vártak, így a jogi szövegek folyamatos körforgása volt jellemző a birodalmon, sőt az iszlám régión belül is. A szerző a 15. század második felétől a 18. század második feléig vizsgálódik, mely időintervallum elegendőnek bizonyult arra, hogy a jogi iskolát ért különböző hatások jogrendszerbe épülését alaposan megvizsgálhassa.

Burak a Hanafi iskolát mint hivatalos ottomán jogi iskolát (*madhab*) érintő kutatásai két részre oszthatók. Egyrészt a birodalmi, másrészt a provinciális szinten vizsgálódik. Provinciális szinten azt vizsgálja, milyen ágak, főbb csoportok alakultak ki a Hanafi iskolán belül, milyen jelentős viták voltak a jogtudósok között. Birodalmi szinten pedig azt vizsgálja, hogy a hódítások és az azok következtében bekövetkező arab területek birodalomhoz csatolása hogyan változtatta meg az addig kialakult jogi hierarchiát, és az ottomán dinasztia tagjai ennek következtében melyik ágat követték.

A könyv annak érdekében, hogy megértsük a hivatalos Hanafi műhely kialakulását, bemutatja a jogiskolák (*madhab*, törökül: *mezheb*) Ottomán Birodalom előtti, ún. premongol (9–10. század) korszakban betöltött szerepét. A meglehetősen laza társadalmi szerveződés legfőbb feladata kezdetben az volt, hogy az isteni kinyilatkoztatás jogi magyarázatát megadja és a magyarázó autoritását meghatározza.

A 11. század végére mind a négy szunnita jogiskola, köztük a Hanafi jogiskola is kialakította a saját hivatali hierarchiáját, majd az egyre növekvő mennyiségű jogi szövegeket elkezdték feldolgozni, kronologizálni. A jogi iskolák gyakorlatilag egyet jelentettek a doktrínák és érvek *corpusaival*, amit az iskola követőinek memorizálnia és követnie kellett. Ezek a *corpusok* gyakran kiterjedt életrajzi irodalommal (*tabaqat*) egészültek ki, melyeket az iskola követőinek szántak abból a célból, hogy a jogi írások eredetét nyomon követhessék. A könyv 2. és 3. fejezetében olvashatunk ezekről a rendszerezésekről. Néhány közülük meglehetősen átfogó, míg mások néhány általános szabály megfogalmazását nyújtják. Legtöbbjük az iskola legmagasabb rangú jogtudósainak (*mujtahid*), legtöbbször névadójának írásaival nyit, majd őt követi a leg-

főbb követő (*muqallid*) írása. Más tipológiák a kevésbé képzett követők írásaival nyitnak, majd a sort a legrangosabb követő, a *muqallid* írása zárja. A *mujtahid* és a *muqallid* között a hierarchiában elhelyezkedő jogtudósoknak is megengedett volt kisebb írások, magyarázatok elkészítése (*ijtihād*, jelentése: szorgalmas, iparkodó), amennyiben az iskola névadója és legrangosabb követője szövegmagyarázó elveit betartották és követték. Tulajdonképpen ez utóbbi egy bírói szövegértelmezéssel és szövegmagyarázattal volt egyenértékű, melyet azok a jogtudósok végezhettek, akik a névadóval és annak közvetlen kíséretével együtt tanultak.

A szerző fontos megállapítása, hogy a jogiskolák fejlődése és az általuk képviselt jogtudomány tartalmának alakítása, szabályozása ekkor még nem volt állami ügy. Ez a szerző szerint nem azt jelenti, hogy az állam, gyakorlatilag a szultán ne gyakorolt volna az alakulásukra befolyást, vagy ne patronált volna egy-egy jogtudóst, hanem azt, hogy nem volt olyan álmilag alkalmazott, intézményesen meghatározható jogászai kör, amelynek feladata a birodalom jogszabályainak egységesítése lett volna.

A szerző a premongol időkhöz képest a Hanafi iskolát érintő legnagyobb változások korát az Ottomán Birodalom megalakulásának időpontjához köti. Ettől kezdve az állam, gyakorlatilag a szultán magának titulálta azt a jogot, hogy a tantételekre vonatkozóan is beleavatkozzon az iskola munkájába, szabályokat állítson fel és meghatározza annak a felépítését is. Mindez oda vezetett, hogy a 15. század második felére az ottomán uralkodó és a hozzá lojális jogtudósi elit egy külön ágat képezett a Hanafi iskolán belül.

A szerző a hivatalos *madhab* elemzésével foglalkozó részben négy pontban szedte össze azokat az eredményeket, melyek az ottomán „állami” *madhab* működésével összefüggésbe hozhatók. Burak szerint a birodalom tudományos elitjének kialakulása, a muftik összehívása a szultán által kezdeményezett tanácskozássra, állami beavatkozás és szabályozás az iskola felépítése és az iskola által képviselt doktrínák tekintetében, valamint a posztmongol rendszeren alapuló dinasztikus jog iszlám területeken történő bevezetése mind az Ottomán Birodalomhoz köthető eredmények voltak.

A birodalom tudományos elitjének kialakulása körében a szerző megállapítja, hogy 1453-tól, azaz Isztambul megszállásától az ottomán dinasztia folyamatosan és tudatosan alakította ki a tudományos elitjét. Ennek keretében törekedett a standardizált, kiszámítható karriermóddal és képzési rendszer megalkotására (bár a szultán nem csak a birodalmi képzést ismerte el) és az oktatási intézmények hierarchikus hálózatának kiépítésére, ahol a diákokat az idősebb jogászok, bírók vagy bürokraták tanították. A rendszer működését birodalmi *edictumok*, szabályok és jogi kódexek szabályozták. A szerkezeti felépítés mellett ezek a kódexek esetenként a tananyagot, tanmenetet is szabályozták. A szultáni rendeletek a Hanafi iskolán belül alkalmazott jogelvekre is kiterjedtek, és kiválasztották azokat a doktrínákat, amelyeket a jogtudósok követhettek.

A 2. fejezetben Burak az ottomán tudományos elit fejlődésének vizsgálatával párhuzamosan vizsgálja meg a *tabaqat* (életrajzi irodalom) és a compilációs munkákat. Ennek keretében a jogászok rekonstruálták az iskola névadójától, Abü Hanifa imámtól eredeztetve az iskolához kapcsolódó tudósokat és azt a joganyagot, azokat a bírói szövegeket, melyek az iskola nevéhez fűződően keletkeztek. A szerző szerint ezek a birodalmi kánon részét képezték. A szerző megállapítása szerint azonban, amíg a 14. században is létező kettős funkciójú (tanítás és írás), a

szuverén (kalifa, szultán vagy állam) által kinevezett jogtudósok nem voltak hivatalosan, intézményes formában elismertek, addig az ottomán dinasztia pótolta ezt a hiányosságot.

A másik fontos, Burak által az ottomán dinasztiahoz köthető eredmény a jogtudósok (*mufti*, törökül: *müftü*) és a jogtudósok vezetőjének (*Şeyh-ül İslam*) szultán általi kinevezése és rendszeres összehívása volt. Mind a jogtudósok, mind a *Şeyh-ül İslam* egyszerre voltak jogtudósok és a birodalom oktatási rendszerének (*madrasah*, törökül: *medrese*) professzorai is. Ezen túl a *Şeyh-ül İslam* intézményesen is a legfőbb bírói és tudományos autoritásnak számított, aki ebben a pozícióban meghatározta a kánonokat és azokat a jogelveket, amelyeket a hierarchia tagjainak követnie és alkalmaznia kellett. A *Şeyh-ül İslam* a Hanafi iskolán belül érvényes jogi argumentumok és elvek közül is érvényesnek titulálhatott egyes szabályokat, és az iskolán belül kialakult kisebbségi vélemény tekintetében is kérhette a szultánt, hogy *edictum*ával tegye azt érvényessé és kikényszeríthetővé.

A 2. és 3. fejezetben Burak azt is vizsgálja, hogy az arab földek elfoglalása és az Ottomán Birodalomba integrálása hogyan járult hozzá a jogiskola letisztult írásbeliségéhez, és hogyan befolyásolta az ottomán dinasztia és a *madhab* viszonyát. Burak szerint nagyon valószínű, hogy a különböző irányzatokhoz tartozó jogtudósi szövegek folyamatos körforgásban voltak a birodalom különböző területein tevékenykedő jogtudósok között. Ennek a dialogikus természetéről azt írja, hogy minden irányzat követőjének az volt a célja, hogy a hozzá tartozó művet a többiek elolvassák. Másodsorban a tudományos elit azon tagjai, akiket a *tabaqat* munkák elkészítésével megbíztak arra törekedtek, hogy az irodalmi-jogi műveiket összekössék a középkori iszlám jogtudományi hagyománnyal, megalapozva és propagálva ezzel a saját autoritásukat és pozíciójukat. Burak az elsődleges források elemzése során valószínűsíti, hogy az arab provinciák birodalomba integrálásával megnőtt a kapcsolat a különböző tudományos körök és hagyományok között a birodalomban. Mindez motiválta a különböző jogtudósokat, hogy átfogóan dokumentálják a saját munkájukat és ezáltal hozzájárultak egy letisztultabb ottomán Hanafi jogiskola kialakulásához. A *tabaqat* művek eszközök voltak tehát a jogi érvek és definíciók kialakításában, emellett készítésük során a Hanafi iskolán belül egy jogtudósi „szövegközösség” is létrejött. A szerző az ezekben a fejezetekben felhozott érvekkel támasztja alá azt az általa képviselt *novumot*, mely szerint az ottomán időkben a Hanafi műhelyet sem társadalmilag, sem szellemiségét tekintve nem tekinthetjük egységes jogiskolának.

A könyv ennek az állításnak a további alátámasztásául elemzi a birodalom területén érvényben lévő, egymást átfedő közigazgatási gyakorlatokat, jogtudományi hagyományokat is. A szerző a jogászok közti viták és eszmecsere bemutatásával bizonyítja a birodalom jogi képének összetettségét, és kiemeli az arab területek meghódításának és birodalomba integrálásának gyakorlati szerepét, melyre eddig kevesebb figyelmet fordítottak a modern jogtörténeti elemzésekben.

A 4. és 5. fejezetben a szerző az arab földek birodalomba integrálása utáni időszakban a Hanafi jogtudósok között felmerült vitákat vizsgálja. A kutatás eredménye szerint ezek a viták nem egy speciális jogi kérdés köré csoportosultak, hanem elsősorban a szultán Hanafi iskola felépítését, szabályozását és jogelveit érintő szerepéről szóltak. A források elemzése során kiderül, hogy a vitába szálló jogtudósok két csoportba oszthatók: az ottomán dinastiával szoros összeköttetésben állók és az ebből mellőzöttek köreire. Az iskolán belül azok a jogtudó-

sok, akik összeköttetésben álltak az ottomán dinasztiával, elfogadottak, míg azok, akik többnyire az arab területekről érkeztek és vitába szálltak a jogtudósok nagyobb autonómiájáért, az irányítói körből kizártak lettek. Egy jogtudós dinasztikus kapcsolatai jelentősen meghatározták a Hanafi iskolán belüli pozícióját, a kritikáik pedig végső soron az ottomán dinasztia által meghatározott jogrend érvényességét vitatták. Az arab hódításokat követően a szultán nem tiltotta be az állami kinevezéssel nem rendelkező, de kiemelkedő (általában arab területeken tevékenykedő) jogtudósok munkáját (ellenben betiltotta a kinevezéssel nem rendelkező bírák/*qádi* működését). A Hanafi jogtudósoknak a hódítást követően vezető pozíciójuk megőrzése érdekében folyamatos dialógust kellett provinciális kollégáikkal fenntartani. Fontosnak tartották, hogy mind a birodalom központi, mind az arab provinciáiból az uralkodó elit elérhesse a Hanafi iskolát és hozzájuk intézhessék kérdéseiket. Folyamatosan biztosították az elitet a felmerülő viták megoldásához szükséges új lehetőségekről. A viták elemzése során Burak nem a felek őszinteségét, az állítások valóságtartalmát vizsgálja, hanem újítoán, a jogi levelezésekben azt a mindkét félre jellemző kifinomultságot emeli ki, ami lehetővé tette az új jogi megoldások születését a posztmongol dinasztikus jog és az iszlám joga között felmerülő kérdésekben. A viták bemutatásával a szerző célja emellett az is, hogy rávilágítson arra, mennyire radikálisan újítnak számított az iszlám jogban egy államilag irányított, hivatalossá tett jogiskola felállítása, és milyen heves viták kísérték a bevezetését.

A *The Second Formation of Islamic Law* a birodalom teljes területén élő különböző jogi kultúrákra, közigazgatási szokásokra összpontosít, melyek hozzájárultak az ún. ottomán dinasztikus jog létrejöttéhez. A kutatás egyik legfontosabb eredménye ennek a fogalomnak – mely Burak szerint a birodalom közigazgatási gyakorlatát, *edictumait* és jogi kódexeit jelenti – a megalkotása és meghatározása volt. Az elnevezést Burak azért tartja indokoltnak, mert mind a közigazgatási gyakorlat, mind a jogi kódexek legitimitásukat a dinasztiából és azok elődjektől – a szerző bizonyított állítása szerint Dzsingisz kántól és annak jogi hagyatékából – származtatják. A szerző szerint az új jogtest a posztmongol időkben az egyes provinciákban uralkodó különböző dinasztikus jogszabályok harmonizációját jelentette. Ebben az időben ugyanis minden egyes dinasztia rendelkezett saját jogi és közigazgatási gyakorlattal, melyet a későbbiekben ottomán *kánunnak* (korábban Dzsingisz kán *yasajának*) neveztek. Ezt a jogtestet többen inkompatibilisnek tartották az iszlám jogával. Ennek oka legfőképpen a különböző történelmi háttérben keresendő. Amíg az iszlám jogviták az isteni kinyilatkoztatás interpretációja körében zajlottak, addig a dinasztikus jog a legitimitációját a dinasztia ősei autoritásából származtatta. A két jogtest közti feszültség feloldása jelentette azt a közvetlen okot, amely Burak szerint a hivatalos jogiskola keletkezése mögött állt. A jogászok ugyanis csökkentették a feszültséget a két jogtest között. Burak a *madhab* történetének kutatásával tulajdonképpen a *saria* és a dinasztikus jog közötti jogharmonizáció alakulását követi nyomon.

A szerző gyakran használja a posztmongol terminust, mely alatt a 12. századi mongol inváziót követő időszakot érti, és amelynek csúcspontja Bagdad 1258-ban történő elfoglalása volt. A mongol invázió jogrendszerben okozott hatását Burak azért tartja fontosnak elemezni, mert új szuverenitás és jogfelfogás bevezetését jelentette a vizsgált területeken. E területek szultánjai és dinasztiai ugyanis összekapcsolták magukat valódi, vagy kitalált mongol múltjukkal és dzsingiszid örökségükkel. A dinasztiai többsége Dzsingisz kánt és a ve-

le összefüggésbe hozható jogrendszer történelmi és jogi hivatkozási alapnak tekintette. A mongol múlt tehát akár valódi, akár kitalált volt, beépült e dinasztiai jogrendszerébe, így Burak szerint „összekötött jogtörténetekről” beszélhetünk. Burak könyvében arra a következtetésre jut, hogy a *madhab* (hivatalos jogiskola) kialakulása tulajdonképpen egy a dinasztiaiak között a dzsingiszid örökség, különösen a dinasztikus jog posztmongol természetében folytatott párbeszéd eredménye. A dinasztiaiak kortárs és folyamatos levelezésben voltak és vitatkoztak, tárgyaltak a mongol múltjukkal összefüggésben a szuverenitás természetéről, valamint a dzsingiszid és az iszlám jogfelfogásának ellentmondásairól. Az értekezések közötti feszültségek és ellentmondások pedig szinte megkövetelték a jogi szövegek letisztítását és a követendő jog körvonalazását is, mely végül a hivatalos *madhab* keletkezéséhez vezetett.

Könyvének záró fejezetében Burak arra keresi a választ, hogy a hivatalos *madhab* posztmongol időszakban történő kialakulása miért nem kapott nagy figyelmet a 19. századi iszlám jogtörténetírásban. A mellőzés legfőbb oka Burak szerint az volt, hogy az iszlám jog történetét elbeszélő írók hajlamosak voltak előtérbe helyezni az ún. „iszlámot formáló” 19. századi reformkorszakot, amikor az államok és jogtudósaik egy nagyobb modernizációs reformcsomag keretében kodifikálták az iszlám jogot, és mellőzték a premodern *sariát* – egyben az arra jellemző fluiditás és diverzitás jellemzők említését – a történetírásból. Emellett a jogi kodifikációt végző államilag kinevezett jogászok/*muftik* az iszlám jog állam által vezényelt modernizációját az ún. „nyugati jog” elképzelései és intézményei mentén hajtották végre, és az állami beavatkozást tekintették a jog tartalmának meghatározásában a legfontosabb szervező elvnek. Burak természetesen nem állítja, hogy ne lettek volna a 19. században is jelentős reformok és változtatások, de a jogiskolát érintő intenzív állami beavatkozás és az iszlám jog kiterjesztése véleménye szerint a 19. századot jóval megelőző korban történt. Az említett 19. századi narratívák biztosították a kontinuitást a 19. század és az azt megelőző korszak között, illetve az iszlám és nem iszlám kormányzási gyakorlat között.

Dr. Szűcs Lászlóné dr. Siska Katalin (siska.katalin@law.unideb.hu): egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék. Kutatási területei: Egyetemes állam- és jogtörténeti kutatásaiban elsősorban az iszlám jogra specializálódott. Ennek keretében a késő Ottomán Birodalom, valamint a fiatal Török Köztársaság alkotmánytörténeti fejlődését vizsgálja, különös tekintettel Mustafa Kemal Atatürk politikai, diplomáciai és jogi eredményeire, valamint annak magyarországi visszhangjára. Az iszlám jogi kutatásaiban kedvelt témái közé tartozik a nők jogi helyzetének a megítélése, külön figyelmet szentelve a török nők jogi helyzetének. Szívesen foglalkozik a török jogi kodifikáció fejlődésével, melyet a premongol kortól a 19. századig vizsgál, ideértve a szunnita hagyományok, kánonok és az ottomán jogfelfogás ötvözésének vizsgálatát. Nemzetközi jogi kérdések tekintetében kedvelt kutatási területei a migrációs jog kialakulásának története, a török identitás definiálása, valamint a török nemzeti-ségi kérdések vizsgálata.